

A VARGYASI UNITÁRIUS EKKLÉZSIA TÖRTÉNETE.

A vargyasi unitárius ekklézsia eredeti alakulásának idejét határozottan tudni, irt adatok hiánya miatt, nem lehet; de bizvást feltehetni, s hitelesen kimondhatni, hogy az unitarizmus legelső mozgalmi e községben meleg rokonszenvvel találkoztak s az ősi Daniel család vezérlete alatt, az első alakult ekklézsiák közé számítható, mire elég okszerű, s meggyőző körülmények, szóhagyományok s némely jegyzetek is kellő felvilágosítást szolgáltatnak.

I. Rendes anyakönyv 1750-ik évben keletkezett ez előczimzéssel: „Diarium, sive Libellus, constnens nomina Baptizatorum, Denatorum, vel Mortuorum, et Copulatorum, In Nobili Populosa, ac Venerabili Ecclesia Vargyasiensi unitaria, mihi Patria ab Anno

1750.

„Jubilaeo, qui dedit Inicium officii mei Pastoratus Stephano Máté de Vargyas.“

Vizsgálati jegyzőkönyv keletkezett 1744-ben, környéki esperes Menyhárt Sámuel parancsolatjából.

Még ezek felett egy urvacsorai használatban levő ónkannán 1606-ik év látható, mely az első vizsgálatkor leltározva van. Mind a régiebb, mind az újabb jegyzőkönyvekből feltűnik, hogy a vargyasi ekklézsia ügye és érdekei a régi nemes Daniel családdal oly szoros összefüggésben állottak, s állanak ma is, hogy erről is némely figyelemreméltó adatokat előre bocsátani szükségesnek vélem, mint a melyek ez ekklézsia történeteit befolyásolták.

Ez a legrégebbi székely főnemes család, az Udvarhely melletti Budvár pogány fészekből kiszállva, Erdővidéknek Vargyas és Kormos folyamok kies völgyeit foglalta el; az egyik ág, a három tetős halom alatt véde elterült Vargyast, a más ág a szomszéd szép területű Olasztelket szállta meg, mint főbirtokos és véduraság; — később csere által esett Felső Rákos község is birtokukba. Kétségkívül ezeknek sikerült az itt talált pogány népeket keresztény vallásra megtéríteni, a reformatio terjedését is elősegíteni, s végre az unitarizmust a Székelyföldön meghonosítani; — mire elég bizonyító adat, hogy a időnként felmerült tüzes küzdelmek, üldözések, nyomások, — s még a hirhedt keserű Dajka püspök vérszomjas, tüzzel-vassal pusztító fanatizmusa ellen is Vargyas és Felső-Rákos községeket, s általában lakósaikat védték s megtartották a tisztá unitárius vallásban; — kezdetől fogva ez időig erélyes, buzgó főgondnokokat adott az unitárius anyaszentegyháznak.

A nagy idők alatt csak egy találtatott hivtelen elhagyó, ki Mária Terézia királynő uralkodása alatt, rang, és hivatali érdekekért az egységet megtagadá, szentháromsághoz szegődött, báróságot és főispánságot nyert, de fiai a bárói czimet nem fogadták el, — mind utódok nélkül haltak ki, — s ekkor szállt leány ágon egy igen szép birtokrész a Wesselényi, Bónis és Rauber családra azon ősi foglalt birtokból, melyből a székely törzsgyakorlat szerint, leány nem osztozhatott, hanem egy hatodrészt értékkel, női hozományul elégítettett ki.

Ez az eltért főur aztán megtámadta az unitárius ágat, személyt és vallást sértő, gunyoló, nyomtatott röpiratokat adott ki, — gazdagságával, bárói rangjával, s fényes hivatali állásával dicsekedve, erősködött bebizonyítani, hogy csak az ő vallása igaz; — de bizony ez által is — az udvarhoz tartozó néhány cigány családon kívül, senkit se birt se Vargyason, se Rákoson az unitárius hittől elszakítani. S még azok közül is a derék Jankó-család, vajdaságot fiuról-fiura viselve, megmaradott igaz hite mellett, — s ma is feltűnő népes zenész és kovács tagokból fennáll — és később mostanig viszatérték a nagyszámu Raduly, Bálint, Béla s más családok is, — kiknek az ekklézsia temetőjében is szép hely van kijelölve.

Hanem a bennszülött eredeti székely családok máig is megállott hiv unitáriusok. Van jegyzőkönyvbe igtatva a róm. katholikuskok hathetős instructiók idejéből László István baróthi kath. paptól vett deák nyelvű bizonyítvány 1783. febr. 2-ról, hogy három derék nő a hatheti instructiót, kemény feddésekből álló oktatást kiállották, s úgy tértek az unitárius hitre.

Az a néhány család, többnyire vegyes házások, kik ma az ev. ref. leányiskolát fentartják, mind házasság által települtek be e községbe.

Az aranykönyvek s adakozási bejegyzések soraiban előfordul Daniel családi nevek: Daniel Imre és Daniel István 1667-től „patronus“ czimen, — 1725. Daniel Klára, idősb. Daniel Ferencz és neje Suki Sára, 1752. Daniel Susánna, 1753. Daniel György, neje P. Horváth Borbára, Daniel Ferencz, neje Pálfi Juliánna, 1758. Daniel János, neje Daniel Klára, 1759. Daniel László, — Sámuel, ifj. Daniel Ferencz, 1805. Daniel Lászlóné, 1755. született Daniel György fia Lajos, mint tábornok halt el. 1759. szül. Daniel Elek, főgondnok, kinek fia Elek főgondnok, ennek fia Gábor, mostani főgondnok, kinek három fia: ifjabb Daniel Gábor orsz. képviselő, Lajos, vargyasi nagybirtokos és ekklézsia gondnoka, Elek, udvarhelymegyei árvaszék jegyzője. — Ez elősorolt nemes hitrokonok a vargyasi ekklézsia iránti lelkes pártfogásban, jótéteményekben, örök időkre tett alkotásokban s a derék nők ma is nagybecsű és kitűnő kézimunkákban kegyeletes emlékekkel tiszteltetnek s megörökítve vannak, és lesznek jövőben is, míg az unitarizmus az emberiség hitéletében idvezítő erejével ténykedik, mert az egység hite öröklétű, a legelső emberi szózat is „Isten egységéről hangzott el s a legvégső is „egy igaz istent“ fogvallani.“

II. Temploma volt a helység területének keleti szélő részén,

régi góth épület kemény kőkerítésben, a templom mellett papi és iskolamesteri lakházak telkek, régi kőépületek, (ma is fennállanak) akkor elkülönítve a községi laktelkektől, de a Danielek terjedelmes gazdasági helyekkel tőzsomszédosok, kétséggkívül azokból szakítottak ki.

A lakosok zömétől ily távolban elkülönítés azon lehetőségre utal, hogy kezdetben Olasztelek és Száldobos községek is e templomhoz tartoztak.

E templomban folyt az isteni tisztelet jelen száz évben is. Ugylátszik, hogy az unitárius vallás felvételével a község felső területén lakó nagytöbbségű unitárius székelyek és az alsó részen levő Daniel család nagy terjedelmű birtokain elhelyezett népes és gazdag urbéreszek közt keletkezett egyezkedés szerint az isteni tisztelet úgy rendeztetett el, hogy a belső emberek hetenként kétszer: kedden reggel és pénteken este kötelesek a község felső részében, bizonyos háznál, isteni tiszteletet tartani s a három nagy ünnep másod napján a pap ugyanott urvacsorát kiszolgáltatni és ez a gyakorlat ma is foly, megcserélve, a község alsó részében, ugynevezett Altizben lakó unitáriusokat illetőleg.

Az 1744-ik évi jegyzések közt azon gyakorlatról látható: „Hetedszaka kedden reggel, és pénteken estve a falu felső részire, arra determináltatott házhoz csak imátkoztatásra mennek a pap és meszter, és hogy alkalmatlan rut időben oda togát ne vigyenek, T. püspök urunk Almási Mihály ur megengedte H.-Szt.-Mártoni Ferenc Tamás pap instantiájára, hanem csak mentében is compareallassanak.“ — Így van ma is palást nélkül a hétköznapi két órán, de az ünnepek másodnapján templomi diszöltözetben s diszteritékkel.

Az az ódon stílusú templomépület megbontatott 1812-ik évben, mint ezt 1845—46-ban 70—80 éves derék hallgatóim sokszor elbeszélétek, a falakon volt több rétü mészvakolások alatt találtattak görögkeleti szertartást jelző, színes festett alakzatok, a művészileg faragott kövek s testalakok pedig a kőfal külszinére illesztve, a pogány vallásra mutattak.

Sokszor sajnálkoztam s mondtam is: mily nagy kár, hogy azon darabokat megkimélő figyelem s megtartani szerető ismeret nem volt, hanem a mint rendre bontattak fel, mint nagy és szilárd tömegek rakattak be az új templom fundamentumába, mire mentségül hozzák fel: „hogy a pogány világnak még emléke is legyen föld alá temetve“; ilyen volt még e százban is a vargyasi unitárius székelyek vallásos erős jelleme.

De azt hiszem, hogy ennek a megfigyelés elmulasztásának főoka volt az a kellemetlen surlódás, mely a templom elszállítása kérdéséből fejlődött ki a földbirtokosok, a falu altizedében levő, nagyobb részint urbéreszek és a nagytöbbségű székelyek közt, hogy a templom legyen a nép sokaságához képest a középponton; e vitás kérdés több évek alatt feszélyes állapotban tartván a két pártra szakadt hitközséget, végre Szolga Miklós, erélyes gondnok, bardoczszéki híres táblabíró (a derék Szolga János ügyvéd apja) lelkes vezérlete alatt, a

nagy többség — szinte nyers erő — győzött, a gondnok félelmes létrákon lépett fel a templom tetejére, s leszedvén néhány fedélcserépet, kezdte meg a bontást; ez által a nagy sokaság tömegesen rohanta meg az épületet, s felbátorodva szedte le a fedélzetet, s ontotta a falakat.

Ez a mostani templom építésének előzménye, s így szállított az istenitisztelet hajléka mai diszes alakjában a lakosságra nézve középpontra, Vargyas községe három főutczájának szabad, nyílt piaczára — ámbár a belső emberek tetemes rövidülésével, s anyagi veszteséggel, miről alább lesz értesítés.

Ezek után az 1814-ben megkezdett építkezés, a közbejött nehéz körülmények, természetlenség, éhségig fokozódott szükség, s még háborus idők miatt is, 1822-ig vette igénybe az ekklézsia, sőt az egész község erejét. A többség érdekét pártfogó szívet átérző Daniel család ekkor is feltűnő segélyezést nyújtott, egyik két kövü jó malmát egész jövedelmével oda áldozván esztendőök alatt, mikor a nagy szükségben a gabona ára mesés drágaságban állott.

De azon időből még sok hiányok maradtak fenn, különösen a belső felszerelésben. Az 1838-ban január 18-án volt kemény földingás, Erdővidéken több templomokat és tornyokat, úgy ezt is meg rongálta boltivezetén, (mely egészen daráskőből van alkotva) és ablakain nagy nyílt repedésekkel, s a 23 öles torony nehéz cserépfedélzetén tetemes rongálással; — e romlásoknak, s belső felszerelési hiányoknak kijavítására az ötvenes években lehetett anyagi erővel rendelkezni, mikor a holthajtás és ablak-repedések, a kőfalon esett hasadások teljesen kijavítottak, 1855-ben a torony 11 öles szarvazatja bádogfedél alá vétetett, — az ülő székek alja bepadoltatott, s ajtók és ablak-üvegek megújítottak.

1869. május 10-én déltáját a tornyot egy kemény villám érte, mely a pléhbádog fedelen lángolva siklott a fal párkányzatra, a kőfal keleti szegletét lehorzsolva, szállt a templomra, azon is tetemes romlásokat ejtett a fedélcserépeken, és vasolásban; s a földre esett, s egy kemény lapos kövön szétoszlott, de a derék épület gyengülést nem szenvedett; — ezért egy általános kijavítás s a templom fedélzetének újítása 1881-ben tétetett meg, 1883-ban pedig a Zsinat alkalmára minden aprólékos hiányok kiegészítése, külső és belső fejtérése, s a szép alaku orgonán tett javítás és diszítés teljesen végrehajtatott és ma is csaknem ujult alakjában és tisztaságában, mint az ekklézsiának s az egész községnek ékes disze és büszkesége áll.

A régi lakházak telkek és épületek szintén egykoruak a templommal; kemény kőlakházak fafedélzettel, a templomkerítés mellett észak felől, nagy kiterjedésű és keleti széleikhez szép darab jó termő földeket foglalva, pap és mester használatára, a Daniel család gazdasági telkeivel, s szántóföldeivel határos, kétségkívül azokból szakaszatván ki.

A papi telek utca-kapujának, itteni faragott kövekből boltives kőlábai a negyvenes években is épen állottak, s csak most, hogy a papi telek három, a mesteri pedig két gazdasági laktelkekre oszlot-

tak fel, az urbéreszek szabad osztozkodása által bontatott le a régi építkezésnek e szilárd műemléke is.

A templom elszállításával, a belső emberek lakását is változtatni kellett, és ez nagyszerű cserével, de áldozattal is történt.

Erre kedvező alkalmat és segédkezet szolgáltatott áldott emlékü Kelemen Benjamin, a Wesselényi udvar igazgatója, két urbéres telket ajánlván fel az új templom közelében. A hitközség ezt örömmel fogadta; de hasonló örömmel, nagyobb előnnyel fogadhatta az udvar is, mert a régi templom hely, két terjedelmes kőlakházas gazdasági épületes telkek s mellékelte jó szántóföldek, tőzsomszédban jutottak az udvar birtokába. Itt van a fent említett nagy veszteség a belső embereket illetőleg felmutatva, mely ez ideig sem kárpótoltatott.

Felköltözvén pap és mester a helység közepére, a templom közelébe, a telkek ellen nem lehetett panaszkodni; de az urbéres telkeken volt silány fa-lakházak, s rozszant gazdasági épületek, szűk és kényelmetlen szállásul szolgáltak, lehető csekély javitgatások mellett 1814-től 1847-ig. Ekkor készült lakhatóvá a most diszes és kényelmes papi lakház, azután az emeletes iskola és tanítói lak, mely ma két községi tanítónak lakásul használtatik, miután a felekezeti iskola községivé alakítottatik, — és a hetvenes években készítettetik az iskolamesteri lakház, szükséges czélszerű gazdasági épületekkel, úgy, hogy a papi és mesteri lakházak, s belső telkekre nézve több kívánni való nem lehet; de két darabocska erdői kaszálón kívül, a belső emberek ma is egy talpalatnyi szántótermőföldet se használnak.

III. Három püspöki vizsgálatról van rendes jegyzőkönyv vezetve. 1762. június 17-én kezdve, 22-ig folyt a vizsgálat, nagyon rövid, s csakis számadási jegyzeteket irván meg.

Püspök és belső emberek sincsenek megnevezve, a rövid jegyzőkönyv alá írva:

„Sig Ao dieque Supra notat. per Juras S. Gratis. consist. notar. Beniaminem Pálffy de Bölön.“

Azelőtti időkről számadások rendjén láthatni ilyen jegyzeteket: „A püspök urunk itt lévén, itt hált, s ebéden is itt volt . . . ismét: „mikor T. püspök uram Udvarhelyszéken visitalt“ — s az; de se püspök, se mások bejegyezve s megnevezve a fennebb irt előbbi vizsgálatok alkalmával.

S hogy Almási Mihály püspök is járt a vargyasi ekkleziában, fennebb az istenitisztelet gyakorlatáról megirt adatban látható. — 1771-ben püspök ur lovaira tett költés feljegyezve.

1789. április 5. és 6-án folytatott püspöki vizsgálat munkálata 12 tömötten beirt levélre terjedő tartalmas jegyzőkönyvbe foglalva, mint nagybecsü emlék méltó figyelemre, s kegyeletes tiszteletre.

Áldott emlékü Lázár István püspök műve, melyben az ekkleziájának állapota tüzetes körülírással van feltüntetve.

Ez a derék munkaszerető püspök a vizsgálatoknak egész ujított rendszerét alkotta meg: Minden ingó és ingatlan vagyonok, birtokok, épületek körülményes összeírása, leltározása, — erkölcsi és közigazgatási szabályrendeletek — egyházkebli előljáróság rendszeres

alkotása s kötelezettsége, számadási naplók és eskü-minták, a belső emberek jövedelmeinek tüzetes felvétele kimutatása, s több ily hasznos és szükséges intézkedések keletkeztek, melyek most is a vizsgálatok folyamában irányadásra szolgálnak; s e nagybecsű jegyzőkönyvet, a püspök nagyrészben sajátkezűleg írta. — Aláírva: Steph. Lázár, m. p. Joannes Bodor m. p., Visitationis Actuarius Dioeceseos Keresztur Prosenior.

1851. decz. 22-én kezdve, karácson ünnep közbejöttével január 2-án végezve tartatott, még eddig az utolsó vizsgálat püspök Székely Sándor elnöklete alatt, jegyzője Gyöngyösi István, az előbb megirt minta szerint vezetve a jegyzőkönyvet, több szükséges intézkedések, ez alkalommal is létesültek, különösen egy régi kistemető területnek az elfoglaló szomszédoktól visszaszerzése, s tandij pótlásul az iskolamester használatára rendelése, ugy a nagy köztemetőnek az ekklesia jogos birtokába helyezése, használati módja és bekerítése s több ilyen közhasznú és érdekű tárgyak iránti szabályrendeletek tétettek, melyeket a környéki vizsgáló bizottság éber figyelemben tart.

Esperesi vizsgálatokról való jegyzőkönyvek vezetése kezdődik 1744-ben esperes Menyhárt Sámuel hathatós rendeletével, hogy számoló gondnokok bevételei és kiadásai napló szerint azon jegyzőkönyvbe irassanak, mint ezt a gondnokok éven át sajátkezűleg írták a kötött könyvbe s vizsgálat alkalmával ugy nézte át a bizottság s tette meg rá észrevételeit, egész a Lázár püspök vizsgálatáig.

Ekkor vette fel az esperesi hivatal az ekklesia harangjait, 1663. és 1767-belieket, ugyanekkor 1725-től fogva az urvacsorai edények, szövetek s más jótékonycélú adakozások sorozatát; — névszerint, ez alkalommal polgári biztos Bágyi Baco Mihály, jegyző Sárdi István.

Azon időtől fogva következett esperesi változások szorosan nem tartozván az ekklesia történelmére, csak annyit jegyzek meg, hogy itt helyben mostanig öt pap viselte az esperesi hivatalt.

Zsinati s egyházfőtanácsi gyűlés ez ekklesiában tartatott 1806-ban és 1883-ban, régibb adat van a Ker. Magy. 1888. 2. füzet 91. l. 1693. május 31-ről.

IV. Lélekszám: Az 1744-ik évi vizsgálószék jegyzőkönyvében 679 van bejegyezve; 1783. = 949; 1789. = 954; 1790. = 745. Ezek után is még vannak bejegyzések, különböző számban, de hiteles és pontos összírás 1815. évről látható, mikor egyik harang elhatalása miatt szorosan felvétetett a lélekszám és a szerint lett kiadvás a nagy harang ujja öntésére, 30 krjával, 1019 lélek találtatott. (az új harang hat mázsa hatvanhat font nehézségű.) A negyvenes, ötvenes években 1300-on felül, hetvenes években 1345, 1883-ban 1395, 1887-ben 1400-on felül emelkedett, s még folytonos nevedésben van gyakori áttérésekkel, és a születés többségével a haltak száma felett. — 1888. házi és családi összeírás szerint: 1436.

V. Alapítványok: Hogy a régibb időkben keletkeztek-e állandó alapítványok, arról bizonyos adatok nem léteznek.

Az 1744-ben kezdett s fennebb említett vizsgálati jegyzőkönyv-

ben, 1793. november 20-ról Szombatfalvi Miklós környéki jegyző, egy külön álló beigtatást tett, többféle készletek adományozásáról vezetett sorozatban:

„Anno 1789 die 27 xbris Vargyasi Máté Gáspár Atyánkfia, Gya-
 „logkatonai szerez, Isten házához való buzgo szeretetéből adott Hfg
 „51. dr 72. v. ötvenegy magyar forintokat, hetvenkét pénzeket oljan
 „conditioval, hogy Interessével a Szent Templom romlása építtessék,
 „és egyéb nem, — mikor nem kívántatik, — az Interestből is capi-
 „talis legyen.“ — Ha több hasonló alapítások voltak is, a templom-
 „építési költség feleméztette, valamint ezt is; de a népes Máté család
 „kegyeletes érzésű tagok óhajtaása szerint, ez a tőkepénz a negyvenes
 „években visszaállítottatott, — s mint állandó alap, — a közelebb vá-
 „sárolt lakházaz telek vételárába helyeztetett az eklézsia több tőke-
 „pénzeivel együtt, hogy biztosabb jövedelem forrás legyen.

Ezután első helyen kell említenünk egész vallásközönségünk állandó alapjára tett adakozásokat; sorrendben, mint tétettek:

1. Az 1789-ik évi püspöki vizsgálat jegyzőkönyve XVI. rovata alatt, utalva a IV. rovatra, figyelemreméltó adatok állanak: — „közli
 „és megis magyarázza a Tiszt. Superintendens Praeses azon sub 6-ta
 „april A. 1785. nr. 6897 emanáltatott F. k. Rescriptumot, melynél
 „fogva az Acatolicum Collegiumok számára való szükséges alamis-
 „nálkodásnak vagy vulgo collectázásnak nem csak esztendőnként való
 „gyakorlása szabadított fel, az azelőtti felséges tilalmozások alol,
 „hahem egyszersmind az oljátén collegiumokra nézve, az is kegyel-
 „mesen megengedetett, hogy azon collegiumok, a magok subsisten-
 „tíójára szükséges stabilis fundusnak erectioja végett requirálhassák
 „a velek vallásban edgyező ecclesiákat, s azokban találtato privatus
 „Patronusokat. — Communicaltatott pedig ezen felséges királyi Res-
 „criptum az ecclesiával a végre, hogy ez is magában értekeződnék
 „arról, mit szakaszthatna maga jövedelméből a kolosvári unitarium
 „Collegiumnak annualis fructussára és stabilis fundussa erectiojára,
 „és minek utánna ez iránt maga Determinatióját megtenné, aztat a
 „Curatoratus által a Generalis visitationak consensussában reportálná
 „és declarálná.“

Ennek következése a XVI. alatt: „In effectum praemotio-
 „puncto IV. habito, a' kôlosvári unitarium collegium számára, pro
 „stabili ejusdem fundo conferalt az eklézsia effective Hflor. 70, id est
 „hetven M. forintokat. — Mlgs. Daniel Elek ur pedig H fl. 10, dr. 30,
 „nemkülönben Mlgs. Daniel Ferenczné Mlgs Pálfi Juliánna ur Asszony
 „is hasonló fundusnak Kolosvárra lejendő administratioja iránt in H.
 „flor. 30, megtette maga kegyes ígérétét. — Egyszersmind pedig a'
 „Vener. Ecclesia declaralta az iránt való maga készségét is, hogy az
 „azon Kollegium Subsistentiájára szükséges annualis succursust is nem
 „szünik meg, etiam pro futuro, szintén a lehetőségig érezhetőképpen
 „gyakorolni. — Az Eklesia fungens Capellanussa pedig hasonló suc-
 „cursusnak esztendőnként való administratioját figálá a maga részéről
 „Hflor. 5. dr 40 t. i. Tiszteletes ifjabb Máté István ó klme és a

„fungens oskola mester, addig, míg ezen hivatalban maradand, úgy-
 „mint Györke Mihály ő kgylme in Hfl. 2. dr. 70.

2. „Anno 1811. die 9-a Junii: Az unitarium Főconsistoriumnak
 „e folyó esztendőben Marciusnak 5-ik napján a' T. Professor atyánk-
 „fiai fizetésének a' mostani drágasághoz mérsékelt megpótlására, s a
 „Tanuló Ifjuság segedelmeztetésére, nemkülönb a Status stabilis Fun-
 „dussának gyarapítására nézve költ határozása következéséül a' Var-
 „gyasi V. Ekklésiában oblatumok és ígéretek tétettek következendőleg
 „Rfrt és krban.

„Az 1. alatt feltünő, hogy helybeli pap, Máté István 10, tiz
 véka buzát megváltott 100 Száz Rftal v. s jövő évre ígért 10 véka
 buzát, pro fundo stabili. — A' 131. számra ment adakozók gyűjte-
 léke 320 frt 34 kr. v. mit nyugtáznak jegyzőkönyvben és sajátke-
 züleg aláírnak Vargyason 10-ik Juni 1811.

K ö r m ö t z i J á n o s,
 Consistor Biztos.

V a r g y a s i S z á s z M ó z e s,
 Consistorialis Biztos.

Ezzel kapcsolatban feljegyezve: 15 véka buza; azon feltétellel,
 hogy a summa pénzből 190 rforint a jelenvaló szükségek pótlására,
 130 rforint pedig és 34 kr a stabilis fundus gyarapítására tartozik a
 15 véka buzával együtt.

Ezen adakozási sorozat másod izben is felvételvé, a gyűjtélék-
 ről ez a nyugta keletkezett:

„Hogy a' vargyasi unitaria Szent eklésiában a' fenn megirt
 „végre másod izben gyűlt legyen készpénz 2, két rfr. és tizenöt kraj-
 „cár, mely a stabilis fundus gyarapítására tartozik, s ugyan e végre:
 „kilenc véka buza, Tiz véka törökbuza, Harmincegy és félvéka Zab,
 „arról presentibus bizonyítunk H. Sz. Pálon 3-a Julii 1811.

K ö r m ö t z i J á n o s,
 Consistor Biztos.

V a r g y a s i S z á s z M ó z e s,
 Consistor Biztos.

Mindezeket jegyzőkönyvbe kolosvári pap vargyasi Szász Mózes
 sajátkezüleg vezette.

3. Kolosvári tanár s később püspök Székely Miklós sajátkezü
 írása szerint:

„Ao 1830. 25-a Julii.

„Az unitarium Repraesentativum Consistorium Határozása által
 „kibocsáttatott Biztossághoz a Professori Fizetés Dotatiojára a' var-
 „gyasi unitaria nemes és vitézlő Sz. Ecclesia, s ennek buzgó Tagjai
 „által stabilis Fundusul a' következendő adományok és ígéretek té-
 tettek: Ezüst pénzbe:

A' 126 számra menő adakozók névsorozata rendjén gyűlt 153
 frt és 41 kr. pp. és 30 véka gabona. A kolosvári Templom számára
 3 véka buza.

Bizonyítjuk: Székely Miklós, Barabás Áron, Consisto-
 rialis Biztosok

Ezek után a lélekszám szerint tett rovatlokat, s az ötvenes
 években nyomasztó körülmények közt felmerült önkéntes status köl-
 csön 63 forintos kamatját az eklésia pontos készséggel hordozta,
 teljesítette, míg ezek alól kedvezőbb körülmények felszabadították.

VI. Az ekklézia kebelében keletkezett helybeli Alapítványok.

Ez ekklézsia a negyvenes évek előtt állandó alapítványi tőkepénzzel nem bírt, s nem rendelkezett, legalább ama fennebb említett csekély összegzen kívül másról emlékezet nincs.

Néhány szántóföldet ugyan egyesek hagyományozásából nyert s azokat birja és használja ma is, de az ugynevezett „Canonica portio“ birtokába soha se juthatott; s ennek természetes oka, hogy a községnek minden birtokos tagja, az urbéresekkel együtt az unitárius hitközséghez tartozván, az ekklézsiának minden szükségait közvagyonból, némely kebli haszonbérékből, mész és erdőtisztzási jövedelmekből lehetett fedezni, s még az is gyakorlatban volt, hogy a bírói hivatal változása alkalmával, a katona-bírónál talált pénzkészlet az ekklézsia gondnokának adatott át. Ilyen jövedelemforrások fedezték a templomépítés temérdek szükségait, ilyenekből épült, a nyugalmas papilakház, s a felekezeti iskola emeletes háza. Ezek miatt a felekezeti irigység sok kellemetlen perlekedéssel terhelte az ekklézsiát.

De az idők és viszonyok s polgári állapotok nagy változásai ez ekklézsiát is alapítványok teremtésére utalták s így kezdett a negyvenes években ekklézsiái és iskolai alapítványokat létesíteni.

1. Erre első lépés volt a „perselypénz-alapítvány“. 1845-ik évben lett meghatározva, hogy az urvacsorai pénzgyűjtélék évenként tőkésítették, miután a szükséges négy veder bort a mlgs Daniel udvar, a kenyeret pedig a helybeli pap szolgáltatja ki; az eredmény 1886-ban egyezer kétszáz forinton vásárolt lakházaz telket állított jövedelemforrással, nehányszor még jótékony czélokra is fordított jelentékeny adományt. Járuktak ugyan egyesek is ez alap neveléséhez, különösen Egyed János szolgálégény 100, egyszáz darab ezüsthuszaz pénzt adott az utolsó urvacsorával éltető pap kezébe, a persely-pénzalaphoz. E kegyességi jövedelemforrást tovább is fenntartani és fejleszteni az egyházkebli előljáróság kötelezve van, mig urvacsorai szükséglet nem fordul elő.

2. Más jövedelmi alap, „a kölcsön gabona-magtár“, mely keletkezett az 1861-ik évben, önkéntes adakozás útján gyűjtve, határozott alapszabályokkal biztosított rendes és felelős kezelés mellett, legtöbb jövedelmet és segílyt mutatott fel; a templomon és papi lakházon tett javításokat, közelebb pedig az iskolamesteri diszes, kényelmes lakház és gazdasági szilárd, új épületek szükségleteit merőben a magtár jövedelme fedezte; ezek mellett szép mennyiséggel hasznos jövedelemforrással áll.

3. Az 1846-ik évben az ekklézsia szükségesnek látta egy ségdantitói állomást berendezni és egy iskolai pénztárt alkotni meghatározta tanitói fizetés alapjául, melyhez, mint első lelkes pártfogó járult mlgs Daniel Elek főgondnok, a kir. tábla elnöke 50⁰, ötszáz váltó, vagy = 200 ezüst forintos adománylevelével, melynek jövedelmező hatos kamatját a méltó utódok ma is pontosan fizetik.

E kezdeményhez, mint a népnevelés szent ügyéhez, több buzgó hitrokonok, s hazafiak készséggel járultak: Vargyasi Daniel

Imre, róm. kath. 100 p. p. frt (de ez később a család hanyatlásával, elenyészett), Báró Apor György Bibarcfalváról 100 pp. forinttal, mely összeget cancellár br. Apor Lázár ő nméltósága, néhány évi kamatjával Bécsből küldött meg fia halála után.

A lelkes részvét terjedt, s önként jöttek kegyes pártolók segélyadományai, melyek méltók a kegyeletes visszaemlékezésre.

Méltóságos Vargyasi Daniel Polixena, özv. Ragálji Ábrahámné és Daniel Borbára, özv. Bónis Sámuelné felhatalmazott biztos tkts. Zatureczky István ur által 10 pp. frtot; önmaga részéről szintén 14 pp. forintot, Vargyasi Szolga János ügyvéd 10 pp. frt, tkts. Kelemen Elek udvari tiszt 5 frt pp., Dulo biztos Fülei Boda Elek 21 frt 30 kr pp., Kolozsvárról Pákei Lajos ur 14 frt, Incze Mihály 4 frtot pp. Vargyasi pap Gyöngyösi István és neje Csehi Ágnes 20 frtot. Vargyas község a helység utczaiban, laktelkek előtt és mellett levő puszta kisebb-nagyobb területeket árverés útján, telkeikhez foglalás végett elárusítván, ehhez egy évi korecsmi haszonbért csatolván 130 frt 40 krt pp. később az árvizkárosultak számára gyült 40 o. é. forint is e czélra adatott négy hitrokon részéről.

Ezek mellett Vargyas község kötelezőleg biztosított tanítói fizetés czimen évenként 40 frtot pp., mit pontosan fizet mindez ideig.

Külsegélyezés befolyt Udvarhelyi unitárius egyházköreiből 24 frt 20 kr. Háromszékköreiből 44 frt. Felsőrákosi községtől 29 frt 20 kr.

Bardóczi Tibáld Ignác felett tartott gyászbeszéd szétozott példányaiból 15 frt 44 kr pp. A sepsi-szentgyörgyi büntető törvényszéktől 10 frt. Helybeli és külső egyesek adakozásából 10 frt 76 kr pp. gyült be.

Ezekből alakult az a 820 frt pp. tőkepénz az ekklézsia pénztárában, melyből a fennemlitett 100 forint elenyészése után 720 frt ekklézsiai kezelés alatt áll, s kamatja évenként a községi tanítók fizetésére használtatik fel.

4. Ujabbkoru alapítvány 1886-ban keletkezett a derék hazafi gróf Széchenyi István emlékére. Kezdeményezték főispán Daniel Gábor és neje Báró Rauber Mária 100, száz forinttal o. é. melyhez több vidéki hazafias résztvevők önkéntes adománya és a nagy hazafi végtiszteletére, a vargyasi unitáriusok templomában az erdővidéki hazafiak népes gyülekezetében Gyöngyösi István által tartott gyászbeszéd kiosztása által gyült 538, ötszáz harmincznyolcz forint o. é. alaptőkepénz; ekklézsiai kezelés, évenkénti felsőbb vizsgálat s ellenőrzés mellett, vargyasi születésű, felsőbb iskolában tanuló ifjak segélyezésére van határozva és felhasználva. — 5. Kelemen-alapítvány 200 frt iskolai czélra.

VII. Papok és iskolamesterek.

Az 1600-as évekről látható egy későbbi bejegyzés: hogy Almási Mihály püspök urunkhoz instantiával kérelmezett h.-szentmártoni Ferenczi Tamás pap, s kérését megnyerte, hogy toga nélkül járhasson felszegi templomozásra. Azelőtti belső emberekről s azután is 1744-ig semmi bizonyos adat se találtatik.

1744. nov. 22. van feljegyezve: Pastor Georgius Kőkösi, rector Stephanus M.-Vargyasi.

1749. évi számadásban: T. esperes uram felettetett T. András pap felől, ugyanott: Kőkösi uram felől, mikor elsőbben felettetett.

1750. Mikor Kőkösi uram felől másodszer felettetett. Hogy mi ügyben volt e két pap felől felettetés, nincs nyoma megírva.

1750. Mint az I. rovat mutatja pap Vargyasi Máté István, hihetőleg, az előbb említett rector. Ez az első derék pap, ki az anyakönyvet szép szabályos irással kezdette és vezette 1773. június 20-ig, mikor más kézírás vékony, szálkás betűkkel 1784-ig; közbe-közbe látható az előbbi kerek alaku írás is, de már öregült kézre mutat.

1758. Szentmártoni Sámuel, pronunc vargyasi mester.

1775. Vizsgálati jegyzőkönyvben; Parochus admodum R. D. Stephanus Máté de Vargyas. Assessor ordinarius S. Grlis ac Partialis consist — az időben ritkaság volt. Rector Scholae H. Franciskus Deák.

1783. Ecclesiae parochus R. D. Stephanus, senior Máté Vargyasi, qui et Archidiaconus ecclesiar hujus dioeceseos.

Ludimagister Stephanus, Junior, Máté vargyasi, filius natu major dicti Rdi senioris. Ugyanez később káplán, s atyja után pap.

1789. Püspöki vizsgálat jegyzőkönyve szerint: Lelki tanító tisz. ifju Máté István, iskolamester Györke Mihály.

1796. Iskolamester Ferenczi Pál.

1801. Iskolamester Jób János, innen lett pap a városfalvi ekkléziában és ott halt meg a 40-es években.

1811. Iskolamester Sárdi Sámuel, később árkosi, s végre to-roczkói pap, közkedvességű szónok.

1812. Máté István derék pap 1784-től 1812. november végéig folytatott s lelkiismeretes szorgalommal kitüntetett munkás hivatalát s életét, házi elkeseredés miatt saját kezüleg végzi ki, folytonos békét és kölcsönös megelegetést élvezve, míg négy iskolamester változott mellette. Gyönyörű szép írása, az anyakönyvvezetésben az utolsó beigtatásig, kitünően pontos és tiszta. Családi utódai: Máté István, volt lókodi pap, ennek fia Áron, mostan lókodi pap; néhai Máté Elek bölöni birtokos, kinek fia Máté Sándor, volt vargyasi segédtanító, s nemrég mint haranglábi pap halt el és harmadik fia Máté Mózes, kiben ez a Máté-családág kihalt, miután még két jeles papot adott, egyiket a kolozsvári, másikat az abrudbányai unitárius hitközségnek. De a vargyasi községben, mint hajdan Izraelben, 12 megkülönböztetett előnévvel, a Máté-család áll és népesedik, mint községnek és egyháznak erőteljes zöme, minden más nevű törzs-székely családokkal rokon összeköttetésben.¹⁾

¹⁾ J e g y z é s: A vargyasi székely Máté-család különböztető melléknevek: 1. Balázs, 2. Boldisár, 3. Borica, 4. Boris, 5. Curator, 6. Gergely, 7. Kosa, 8. Mátyás, 9. Malom, 10. Szócs, 11. Török, 12. Solymár és egy kiváltságos „Nemes”. Mindenki terjedelmes, többszámú, önálló háznépekkel s gazdasággal.

Ezek mellett az ekkléziát alkotó ős családi székely nevek: Ambrus, Borbát, Domokos, Farkas, Gál, Hajos, Imecs, Ilkei, Márok, Miklós, Molnár, Né-

1813. május 8-án kezdve pap Kis Mihály tordai ékklézsiából rendeltetve, innen Szentmihályi ekklézsiába vitetett 1826-ban, Vargyason esperesi hivatalt folytatott s Szentmihályon nyug. esperesi rangban végezte be életét s hivatalát.

1813. Iskolamester Lőrinczi Mihály, mint kolozsvári iskolai főnök rendeltetett Vargyasra és lelkiismeretes, jámbor, szerény természeténél fogva 1865. ápril 13-ig békességben, közbecsülésben folytatta s végezte hivatalát és életét.

Két fiat nevelt, verespataki kántor, Lajost, kit a forradalomkor oláhok öltek meg és Eleket, ki mint árkosi mester halt el. Két leánya itt Vargyason lakik és él. L. M. feleségével, Kelemen Julánával s ennek édes anyja Kelemen Beniamin esperesnével egymás mellett a vargyasi unitáriusok temető kertjében nyugosznak.

1826. Pap Szabó István. E papi változásnál egy figyelemre méltó történelmi körülmény merült föl. Kis Mihály pap és esperes az egész hitközség bizalmát és ragaszkodó szeretetét bírta, azért elrendeltetése ellen soká küzdött az egyházi kormányval szembe, de győzelmet nem vivhátván ki, a ravai zsinatra egy huszár, s két gyalog székely katona értelmes, buzgó hitrokonok személyében hármastagú bizottságot menesztett, oly utasítással, hogy e változást csak úgy fogadja el, ha K. M. helyett homorod-almási pap, Szabó István rendeltetik Vargyasra. Eddig a hitközség soha se választott belső embereket, hanem a Daniel-család nagyobbjai bizattak meg, hogy ismert papok, mesterek közül a püspökkel egyetértőleg válasszanak s rendeltesse nek papot, mestert.

Szabó Istvánra nagyobb csapás nem jöhetett volna. Almási születés, szép birtok tulajdonosa, közkedvelt ékes szónok, általában szeretett pap; ily körülmények közt önként fejtett ki az ellenszegülés, mely végre is a püspöki erélynek e kimondott határozatán tört meg: „Aut ibis, aut migrabis! mi egyértelmű: „Méssz, vagy a papságtól bucsuzol.“ S így lett elbusult kedélylyel vargyasi pap és e búsko-

met, Rápoti, Sebe, Sós, Szabó, Szász, Szolga, Székely, Tóth, Toroczkoí, Jakab, többszámú háznépekkel, önálló gazdasággal.

Kihalt a híres vitéz Márczel-család, kinek hagyatékán 15 család oszta-kozott, a szép Márczel belső telek és kert ma is nagyobb s kisebb részletben öt birtokos tulajdonát képezi.

Hanyagló félben vannak a derék Sebe, Szász és Hajós ivadékok szellemi, anyagi és szám tekintetben is.

A Sós és Ilkei családoknál van még szükség megkülönböztető mellék-nevekre.

A volt urbéres főbb és népesebb családok: Andorko, Dimény, Fejér, László, Pál, Pánezel, Székely, Szente, Jakab, Sz.-Veres az osztozhatás óta mindenik több telkes gazdaságot alkotva.

Kihalt a gazdag Taszo-ág, melynek derék értelmes tagjai, mind építész, kádár, s más kézi gazdasági mesterséget űztek, háznál megtanulva nemzedék-ről-nemzedékre.

E törzsoőkös családi neveken kívül még vannak nagyobbára bételepült, hosszas szolgálat által honosult, kisebb számra terjedő családok is; mert a hosszasabb ideig kitartó jó szolgaleányok e község keblében édes itthonra találtak s a község tagjaira kebelezettek, birtokosokká emelkedtek.

morság haláláig kísérte, minek sok káros következményei mutatkoztak iskolai, szellemi és anyagi tekintetben, különösen hogy családi viszonyaira, egyetlen leánya elkeseredett sorsára, ebből származott papi tekintélyére nyomasztó sérelmek, bánatok, s polgári üldöző közkereset is bekövetkeztek, s terhesültek, melyek miatt folytonos küszködés közt, előbb szeretett leányát, azután derék feleségét vesztítve, ő maga is 1844 octoberben megszűnt élni, s mindhárman egymás mellett nyugosznak. Helyettes esperesi hivatalt folytatott, míg élt.

A megürült papi állomás betöltését illetőleg az ekklézsia ismét a régiebb gyakorlathoz tért, --- s teljes gyűlésből feliratot intézett főgondnok Daniel Elek ő méltóságához, hogy ismert papjai közül válaszszon és rendeltessen oly papot, kivel az egész ekklézsia megelégedve lehessen; még pedig oly kikötéssel, hogy karácsoni innepek előtt a' papi hivatal betöltessék, (felirat az ekklézsia levéltárában.) Főgondnok ő méltósága tordai pap Gyöngyösi Istvánt személyesen a papi háznál felszólította, -- a feliratot közölve, meghívta -- s Kolozsvárra menve, püspökileg elrendeltette, azon meghagyással, hogy még innepek előtt beköltözködjék.

1844. Igy lett Gyöngyösi István vargyasi pappá és december 10-én beköszöntött papi hivatalába, beigtató biztosul felső-rákosi pap fehérkői esperes: Barabás Áron ur nevezetvéni ki.

Ez a derék esperes Vargyas községéből, a szomszéd filialis helységekből, s több másfelekezetüekből is sereglett nagyszerű gyülekezet előtt a beköszöntésnek és beigtatásnak rendkívüli ünnepélyességet tüntette fel.

1846-ban a felekezeti iskolához a segédtanítói állomás szerveztetvén, első tanító püspöki hatóságtól rendeltetve volt Bágyoni Csép Tamás papjelölt, ki szilárd jelleme s erélyes fellépése folytán, akkori újabb minta szerint rendezte és szervezte a fiu-iskolát, — de a bekövetkezett forradalom elzaklatta hasznoson kezdett munkamezejéről.

A leányiskolát, helybeli pap segédkezése mellett, öreg mester Lőrinczi Mihály vezette.

1849. Segédtanító Máté Sándor négy évig szorgalmas hivatással tanítván haranglábi pappá rendeltetett.

1855. Tanító: Kövendi Kovács Dénes, 1856-ban öreg Lőrinczi Mihálylyal tett egyezés szerint, mint énekvezér és orgonista is szerepelt, désfalvi pap lett.

1860. Öreg Lőrinczi Mihály félkepe jövedelemmel nyugalomba lépven, Bágyoni Boncza György rendeltetett helyébe a szentmihályi ekklézsiából, segédtanítóul 1864-ben Bartók Albert papjelölt, későbbi alsórákosi, jelenleg csekefalvi pap.

1869. Segédtanító: Máté János 1874-ig, mikor a felekezeti iskola községivé alakulván, még két évig, mint ideiglenes tanító szerepelt a községi iskolában.

1883. Bonca György mártiusban elhalálozván, Adorján Domokos, kolozsvári segédkántor jött, s folytatta hivatalát 1888. junius végeig; ekkor Tordára rendeltetett el.

GYÖNGYÖSI ISTVÁN.

A VALLÁSOS ÉLET KÜLSŐ FORMÁI ÉS AZ EGÉSZSÉGÜGY. 1)

„Minden nemes cselekedet, minden önzetlen gondolat, minden jóra irányuló őszinte szándék, valósággal az isten tiszteletéhez tartozik. —
Clarke Freemann Jakab.

Az ember test- és lélekből áll, s mint ilyen, külsőleg testben, bensőleg lélekben tisztelheti és szolgálhatja istenét.

A benső istenitisztelet és szolgálat az egészségügygyel csak abban az esetben jó összeköttetésbe, ha a lélek tulfeszített erőben, kificzamodott eszmékkal foglalkozik, és a rendes határon túl levő vallásos rajongásba megy át; a lelki erőnek ez a tulkapása veszedelmet is hozhat az illetőre s netán családjára, s károsan hathat a társadalomra.

Ámbár ama korszakokban, midőn az egyesek s mondhatni az egész társadalom működésének irányát a papi hatalom jelölte meg, meg volt engedve, sőt saját anyagi javaik gyarapítása céljából elősegítettett egyeseknek az a szándéka, hogy a társadalmi kötelezettségektől félrehuzódva, a zárdák rideg falai között éljenek a vallásos rajongásnak. De ez irányzat támogatása nagyon káros hatású volt, mert ki tudja hány jó családapa, vagy anya veszett el bennük és a társadalomnak hány tevékeny tagja!!! Ezt az időszakot, melyben az emberi méltóságtól eltévedt eszmékkal foglalkozók száma aránytalanul nagy volt, mint Olaszthonban, hol minden 2-ik gyermek papi ruhában járt, méltán nevezhetjük „az idegesek korának.“

Felvilágosodott korunkban az ilyen rajongók száma, hála az égnek, mind kevesbedik. mert mind nagyobb tért hódít az emberi méltóságnak megfelelő józan nézet, hogy nem azok a vallásos emberek, s nem azok keresik az isten országát, kik reggeltől estig, tétlenségükben mellüket verve, emlegetik a teremő nevét, hanem azok, kik munkás életükkel családjuknak, a társadalomnak javára élnek. És ha találkoznak mégis ilyen egyének, mindenki könnyen felfoghatja, hogy az egészségügy hivatásából kifolyólag úgy egyéni, mint családi, társadalmi és culturalis szempontokból is ezekkel szemben zárvonalt húzni kénytelen.

Egészen más viszonyban áll az egészségügy a vallásos élet külső formáinak nyilvánulásaival, mert ezekkel szoros kapcsolatban van a szerint, mint a szertartások az erre kijelölt személyek, egyházi szolgák, papok és kántorok s a közönség által teljesítettnek az e célra

1) Felolvastatott a Dávid F.-egylet székely-kereszturi fiókkörében.